

УДК 821.133.1Мюрже7Сцени09

Тетяна Груба(Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича)**РОМАН А. МЮРЖЕ „СЦЕНИ З ЖИТТЯ БОГЕМИ”
ЯК ПЕРША ВЕРСІЯ
ТРАНЗИТИВНОГО КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ОБРАЗУ**

Із залученням записів „Щоденників” братів Гонкурів розглядається зародження культурологічно значущої теми богемного побуту у Франції середини ХІХ ст., відтвореної в тексті А. Мюрже „Сцени з життя богемі”. Пропонується також прочитання жанрового канону як версії автобіографічної прози.

Ключові слова: богема, Анрі Мюрже, брати Гонкури, стиль життя, автобіографічна проза.

Роман Анрі Мюрже „Сцени з життя богемі” (1849 р.) фактично став першою версією поширеного сьогодні образу богемного прошарку соціуму. На час свого виникнення він був чи не найповнішим зводом звичок, стилю життя та поглядів представників так званої богемі, презентуючи багатовекторність і континуальність її стилю. Важливо те, що в творі були змальовані представники не лише низки галузей мистецтва, а й різні верстви суспільства, що дає змогу простежити історико-суспільне тло епохи.

Про самого автора, Анрі Мюрже (1822 – 1861), в Україні знають практично одиниці, не існує жодної розвідки. Завдяки цьому текстові письменник свого часу здобув неабияку популярність і матеріальну забезпеченість, хоча в часи попередніх літературних невдач йому доводилося доволі скрутно. „Сцени з життя богемі” можна вважати достовірним джерелом фактів про життя цієї структури, адже сам митець входив до її кіл: А. Мюрже був редактором журналу „Castor” (див.: [4]), присвяченого капелюшному мистецтву. Отже, поза сумнівом, саме він став прототипом одного з героїв – Родольфа, редактора журналу „Касторовий капелюх”.

Спочатку „Сцени з життя богемі” друкувалися в одному з журналів, потім твір було видано окремою книгою, а велика популярність наштовхнула автора у співробітництві з Теодором Баррьєром на переробку роману на драму „Життя богемі”, яка довгий час збирала повні зали в Одеоні і знову з’явилася на сцені в 1873 році (див.: [6]). Фактично книжка спровокувала неабияку увагу до цієї теми в музиці, а пізніше й кіно.

Сьогодні обов’язково би сказали про цей роман, що він повною мірою позначений претензіями на постмодерність, хоча в той час про це явище навіть і не знали. Тут бракує єдиної сюжетної лінії, хронологічної, подієвої чи будь-якої іншої послідовності, з боку

персонажів спостерігається нехтування загальноприйнятими нормами і правилами, а також зневажання кумирів. Композиційна невідповідність твору, можливо, була задумана автором як чіткий відбиток невідповідного життя богемців. Твір досить важко жанрово детермінувати, адже він не підпадає точно під жоден із жанрових канонів. Більшість дослідників називають його романом, хоча сам автор так не вважав: „Книга зовсім не є романом і не претендує на щось більше, ніж вказане в її назві, адже „Сцени з життя богемі” – лише нариси характерів. Герої книги належать до особливого суспільного прошарку, про який до цього часу мали хибну думку; головний гріх таких людей – безладдя. Проте це можна вибачити, бо воно викликане життєвими обставинами” [5, с. 34]. Твір і справді складається немовби з маленьких новелок, історій, які переважно ніяк між собою не пов’язані. Часом автор уводить нових героїв, розповідає їхню історію, а потім вони зникають, так і не вписавшись у сюжетний контур тексту. До прикладу, такою є історія кохання Жака і Франсіни. Це коханці: він – скульптор, який ще шукає своєї дороги у мистецтві, вона – юна дівчина, що приїхала в пошуках роботи до Парижа. Історія завершується смертю дівчини від сухот. Подібних історій у тогочасному французькому суспільстві було чимало і вже сама по собі ця фабула не була новою.

Стрижнем сюжеттики є компанія молодих людей, що перебувають у пошуках дороги. Спочатку автор інтригує назвою глави „Як утворилося коло богемі” і знайомить читача з Александром Шонаром, музикантом, який став тим, хто зібрав представників інших мистецтв у веселу четвірку: художник Марсель, філософ Гюстав Коллін, письменник і художній критик Родольф. Життя богемців сповнене каламбурів, невдач і втіх долі. Щоденно над ними насміхається фатум, а вони – над ним. Вони або влаштовують пишні заборони, або тривалий час живуть впроголодь: „Де ми сьогодні обідатимемо? – Це буде відомо завтра” [5, с. 93].

Чотири мистецтва пов’язані між собою їжею, пляшкою та прагненням творити прекрасне. Подекуди текст про богему набуває певної публіцистичності. „Знайомство Шонара з Колліном і Родольфом, а потім із Марселем набуло ще більш інтимного характеру. Кожен з молодих людей проголосив своє кредо в царині мистецтва, усі четверо прийшли до переконання, що їм притаманні однакові чесноти та надії. Розмовляючи і сперечаючись, вони зрозуміли, що в них спільні смаки, що всі вони володіють зброєю жарту, який веселить, не роблячи боляче, що їхні серця ще гарячі, живуть благородними думками і глибоко відчують красу. Усі четверо мали схожі стартові позиції і прагнули однієї мети, їм здавалося, що їхня зустріч – не порожня забаганка випадку, що, можливо, сама доля, незмінна покровителька знедолених, з’єднує їхні руки і шепоче їм євангельську істину, яка повинна була стати єдиним законом людства: „Допомагайте ближнім і любіть одне одного” [5, с. 44]. Вони справді дотримувалися цієї істини, розуміючи її, щоправда, по-своєму.

Люди андеграунду, відкинуті на маргінеси суспільства, ніби експериментуючи із власним життям, представники богеми насправді утворюють своєрідну і надзвичайно інтелектуальну громаду, життя якої нагадує побут певної соціальної комуні: „У гуртку богеми царювало справжнє братерство, тут усе було спільним, тут одразу ж ділилися всім – і добрим, і поганим” [5, с. 173]. Молоді митці вміли жити в борг, разом витратити гроші, влаштовували спільні обіди і вечері, разом голодували і служили мистецтву. Вони здебільшого оселялися під одним дахом, і тоді література, живопис, музика й філософія розвивалися в унісон, як, напевно, система травлення та свист в їхніх порожніх кишнях. Неочікуване багатство чи закономірна бідність відзначають сюжету тексту різними версіями наративності – від багатослів'я і різноманітних подій до певного затишшя. А. Мюрже підкреслює цей своєрідний богемний „стандарт”: „Злою мачухою Родольфа було марнотратство, тому отриманих грошей йому вистачало лише на кілька днів. Проте він ні за що не бажав відмовитися від священної, хоча і малоприбуткової місії елегійного поета, і решту часу жив тією манною небесною, яка інколи випадає на долю бідняка” [5, с. 104]. Безгрошів'я не покидало надовго жодного з богемців, проте доля почергово посміхалася кожному, що дозволяло їм, тримаючись разом, продовжувати звичний спосіб життя.

У кожного з мистецької четвірки була справа всього життя. Марсель кілька років писав картину „Перехід через Червоне море”. Щоразу, коли журі Салону черговий раз відмовлялося прийняти „шедевр” на виставку, він переробляв її. Врешті, картину купив єврей, і вона стала вивіскою для магазину з їстівними продуктами. Родольф писав свою величезну драму „Месник”, яка досягла розміру вже в кілька томів. Величина творіння допомогла письменникові зігрітися однієї холодної зими. Шонар творив величезну і незрозумілу епопею „Про значення синього кольору в мистецтві”. Гюстав Коллін вважав для себе втраченим той день, коли він не відвідав букіністів.

Богемці влаштовували в себе мистецькі вечори, оригінальні салони, що їхня канва спочатку наслідувала загальноприйнятий салонний канон, тобто тут декламувалися вірші, презентувалися картини, звучала музика, проте вже після кількох випитих пляшок усе йшло шкереберть: дехто лаявся чи бився, а стільці летіли в камін, замінюючи дрова, які закінчилися [5, с. 68–76]. Отож ми бачимо певний зв'язок богеми з культурою салонів, проте за своїм істинним наповненням ця культура була прямою протилежністю та відштовхуванням від салонної.

Класикою богемного устрою став її специфічний топос. Невипадково у творі А. Мюрже ретельно зафіксовані заклади, де полюбляли засиджуватися богемці. Вони постійно вешталися від маленьких погребків, запасаючись там вином і телятиною, до великих кав'ярень, в яких можна було пристойно пообідати. Богемські топоси у тексті письменника позначені цікавими й широковідомими натеper міськими топонімами, що рясно наведені у такому уривкові: „Тут

Шонар згадав, що неподалік, на Менському шосе, є забігайлівка, відома в колах зубожілої богемії під назвою „Мамуля Каде”, в якій йому кілька разів вдалося недорого попоїсти. Він попрямував туди. Звичними відвідувачами цього закладу були перевізники з Орлеанської дороги, співачки з Монпарнасу і перші коханці від Бобіно. У літній час сюди гуртом сходилися учні художників із численних майстерень, які знаходяться навколо Люксембургського саду, нереалізовані письменники, репортери нікому невідомих газет. Ресторанчик славиться тушеним кроликом, справжньою квашеною капустою і дешевим білим вином з присмаком кременю для рушниць” [5, с. 30]. Були також заклади, в яких митці мало не жили, просиджуючи там від ранку аж допоки їх не виганяв уночі господар: „Друзі пішли пити каву до „Мома”, де вони напередодні провели вечір. Саме з цього дня заклад став абсолютно нестерпним для інших постійних відвідувачів. Насолодившись кавою з лікерами, вже остаточно сформований, гурток богемців отаборився на квартирі Марселя, названої „Шонаровим Елізіумом” [5, с. 45]. Згуртованість богемців, їхню вірність своєму „мистецькому кафе” доводять слова: „У той час Гюстав Коллін – великий філософ, Марсель – великий живописець, Шонар – великий музикант і Родольф – великий поет (так вони величали один одного) були постійними відвідувачами кафе „Мом”, де їх охрестили „чотирма мушкетерами”, тому що вони ніколи не розлучалися. І насправді, вони разом приходили і разом йшли, разом грали, а деколи разом боргували власникові, – тобто це був злагоджений квартет, який зробив би честь Консерваторії” [5, с. 119]. Одного разу богемці так повеселилися в цьому закладі разом зі своїми дамами, що це призвело до величезного скандалу через заборговану суму. Їх врятував Кароліус Барбемюш, що давно за ними спостерігав, прагнучи увійти до їхнього гуртка, що потім і сталося.

Безперечно, сюжетотворчим чинником у романі виступає саме життя богемії, адже наскільки хаотично поводять себе митці, настільки неоднорідною постає сюжетика. Щоразу, коли героїв звідкись женуть або ж вони самі тікають із квартири через неоплачений борг, сюжет змінюється, композиція інверсується або в дію вводиться якийсь додатковий персонаж. Як у пошуках грошей богемці метушаться вулицями Парижа, так само рухається за їхніми маршрутами сюжет твору, порушуючи послідовність викладу, залучаючи все нових і нових героїв. Змінює сюжет також кожна любовна примха митців. Автор спочатку змальовує знайомство героїв зі своїми музами, потім розповідає передісторію цієї зустрічі. Далі розповідається про їхні розриви, нарешті, про те, як вони знову живуть разом.

Подекуди складається враження, що розділи взагалі ніяк не пов’язані між собою. Їхні назви дотепні, цікаві, проте зміст інколи їм не відповідає, а суть розкривається майже в кінці. Наведені суперечності, на нашу думку, аргументовані авторським задумом: найбільш відповідно за формою відтворити невпорядковане життя богемців.

Значущою є поетика фіналу, що не лише надає оптимістичної ноти кожній з окремих історій, а в даному разі ще набуває важливої жанрологічної функції. Відкритість фіналу та його позитивний пафос заперечують трагічність ситуації, навпаки, надають образу богеми тих привабливих рис фестивальності, що і до теперішнього часу роблять богему надзвичайно важливим для мистецтва інтелектуальним середовищем. Зокрема, в творі „Сцени з життя богеми” центральні герої залишаються переможцями. Александр Шонар здобув деяку популярність, кілька картин Марселя все ж таки виставили в Салоні, Родольф став відомим критиком і літератором, Гюстав Коллін отримав спадок і вигідно одружився. Як доволі символічна прочитується назва останнього розділу книги – „Юність миттева”. Авторський висновок виглядає так: стиль життя, який вели митці, не може продовжуватися вічно і без наслідків. Упродовж твору герої змінилися. Визнання подіяло на них добре – в кінці ледь вловимо прочитується переконання в тому, що подальше життя героїв буде інакшим.

„Сцени з життя богеми” користувалися неабияким успіхом у тодішнього читача і стали, за сучасними мірками, мало не бестселером. Книжки розкуповувалися, перевидавалися. Популярність пояснюється не лише простотою викладу, дотепністю та актуальністю теми, але й творчо передчутою на багато десятиліть уперед темою з’ясування тих справжніх рушійних процесів у мистецтві, без яких воно не здатне реалізуватися. Актуальність тематики роману була засвідчена появою музичних творів „Богема” Дж. Пуччіні (1896 р.) та Р. Леонкавалло (1897 р.). Брати Е. та Ж. Гонкури згадують про комедію Ожье „Безсоромні” (1861 р.), герой якої, журналіст-хижак Жибуайе, в минулому пов’язаний з богемою, віддалено нагадав їм літератора Шонара, персонажа роману А. Мюрже [1, т. 1, с. 683].

Справедливим буде сказати, що ставлення до твору, незважаючи на всю гостроту і злободенність його тематики, як і ставлення до самого автора, було далеко неоднозначним. Так, у своїх мемуарах брати Гонкури дають таку характеристику: „Почала вже виникати легенда про Мюрже – героя Бідності і гордості літератури. Його поетизують буквально з голови до ніг. Малюють його скромний домашній побут, а на його фоні – таку собі нову Лізетту (героїню роману „Сцени з життя богеми”. – Т. Г.). Пишуть не лише про його талант, а й про високу добродішність, про його добре серце, навіть про його собаку... Досить! До чого вся ця брехня, ці сентименти і реклама? Мюрже був бідним і намагався якось викрутитися. Він випрошував аванси в редакціях газет. То тут, то там випрошував гроші наперед... У житті він був таким самим нерозбірливим у засобах, як і в літературі. Він володів даром смішити, був цікавим – і опустився до ролі нахлібника; обіди, вечері, стаканчики аперитиву – все це за чужий рахунок, без віддачі. Як про друга, про нього не можна сказати нічого – ні гарного, ні поганого. Він був надто милосердним, особливо до безталанних людей. Про них він говорив із більшою охотою, ніж про інших. Він був закоренилим егоїстом, якщо говорити по правді. Ним

може гордитися Богема, та більше ніхто” [1, т. 1, с. 295–296]. Такі різкі слова про Мюрже можуть пояснюватися банальною заздрістю Гонкурів через популярність роману „Сцени з життя богеми”, адже в той час їхні твори не користувалися такою ж популярністю.

Попри все, саме братам Гонкурам належить своєчасно замальований епізод завершення письменницької долі А. Мюрже, яку вони логічно співвіднесли з долею богеми: „До нас зайшов Сен-Віктор і розповів, що Мюрже при смерті; він помирає від важкої хвороби, за якої людина гниє заживо, від старечої гангрени, ускладненої карбункулами, – тіло розпадається на окремі куски. Нещодавно хтось підстригав йому вуса і вони залишились у руках разом із губою. Рікор говорить, що якщо ампутувати йому обидві ноги, це продовжить йому життя десь на тиждень. <...> А якщо подумати, є в його смерті щось біблійне. Цей розклад заживо уявляється мовби смертю самої Богеми, – тут все знайшло собі кінець: і життя Мюрже, і життя того світу, який він зображував, – виснажливу нічну працю, бідність і гулянки, холод і спеку, безжальні до тих, у кого нема дому; недоліковані венеричні захворювання; пізні вечери після цілого дня без обіду; стаканчики абсенту, якими втішаються, віднівши останні речі в ломбард; і все, що вимотує, спалює, губить людину, усі крикливі порушення тілесної і духовної гігієни, через які людина у віці 42 роки гниє заживо, настільки розтринькавши всі життєві сили, що навіть не здатна відчувати страждання і жаліється лише на одне – що в кімнаті смердить гнилим м’ясом, а це гниє він сам. <...> Зі всіх боків до смертного ложа Мюрже летять співчуття. Його видавець, який отримав дві тисячі п’ятсот франків заробітку на „Житті богеми”, заплативши за неї Мюрже п’ятсот, тепер великодушно прислав йому сто” [1, т. 1, с. 293]. Цей жахливий опис свідчить про те, що, поза усім, твір „Сцени з життя богеми” є також зразком автобіографічної прози – жанрової форми, надзвичайно плідної для досвіду художнього побуту ХІХ ст.

Необхідно підкреслити, що думка Гонкурів викликала неоднозначну реакцію в читацьких колах. Так, незадовго після її оприлюднення у виданні „Еко де Парі” з’явилася стаття Лепелетьє, яка послугувала відповіддю на напад Гонкурів на богему у зв’язку зі смертю Мюрже та постановкою на сцені „Анрієтти Марешаль”. Реакція на цю статтю також зафіксована у гонкурівських „Щоденниках”: „У цій статті автор (Лепелетьє. – Т. Г.) стверджує, що люди, які не жили життям богеми, які не знали боротьби за п’ятифранкову монету, не здатні описати людину і події свого часу, і що лише люди, які не мали ні гроша, можуть бути художниками сучасності; але, до нещастя, їм заважає в цьому потреба хліба насущного” [1, т. 2, с. 432].

На завершення ми не будемо вдаватися до переказу цієї полеміки, вкажемо лише на те, що твір А. Мюрже й славетні „Щоденники” братів Гонкурів рівною мірою залишаються надзвичайно важливими свідченнями про історичні, класові, морально-психологічні первні літературного процесу, які висвітлюють його справжню мотивацію.

1. Гонкур Э. и Ж. Дневник. Записки о литературной жизни. Избранные страницы в двух томах / Э. и Ж. Гонкур. – М. : Худож. лит., 1964.
2. Glinoeer A. L'orgie bohème / Anthony Glinoeer // *COntEXTES* [En ligne]. – n 6. – septembre 2009 ; mis en ligne le 28 août 2009. – Режим доступа : <http://contextes.revues.org/index4369.html>.
3. Le mythe des Bohémiens dans la littérature et les arts en Europe / sous la direction de Sarga Moussa. – Paris : L'Harmattan, 2008. – 384 p.
4. Montorgueil G. Henri Murger, romancier de la bohème / Georges Montorgueil. – Paris : Grasset, 1928. – 309 p.
5. Murger H. Scènes de la vie de bohème / Henry Murger. – Paris : Michel Lévy Frères, 1859. – 305 p.
6. Oya T. Henry Murger, peintre des grisettes et réaliste sans le savoir / Tokayasu Oya // *Études de Langue et Littérature françaises*. – Tokyo, no 32. – 1978. – P. 25-45.
7. Tasset C. Construction d'enquête et définition des groupes sociaux / Cyprien Tasset // *SociologieS* [En ligne] , Premiers textes , mis en ligne le 29 septembre 2010. – Режим доступа: <http://sociologies.revues.org/index3214.html>.

Аннотация

С привлечением записей „Дневников” братьев Гонкуров рассматривается зарождение культурологически значимой темы богемного быта во Франции середины XIX в., воспроизведенной в тексте А. Мюрже „Сцены из жизни богемы”. Предлагается прочтение жанрового канона и как версии автобиографической прозы.

Ключевые слова: *богема, Анри Мюрже, братья Гонкуры, стиль жизни, автобиографическая проза.*

Summary

With the application of the „Journal des Goncourt” the formation of the culturally meaningful theme of the Bohemian mode of life in the France of the XIX century, reproduced in the text „Scènes de la vie de bohème” by H. Murger, is investigated. The reading of the genre canon as a version of the autobiographical prose is proposed.

Key words: Bohemia, Henri Murger, The Goncourt brothers, mode of life, autobiographical prose.

Стаття надійшла до редколегії 25.01.2011 р.